

5.3 HISTORICKO-GENEALOGICKÉ KLASIFIKACE NOVÝCH NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍ

Převážná většina knih a studií věnovaných novým náboženským hnutím vychází až na některé výjimky²⁷³ především z historicko-genealogické klasifikace. Z nich je možné jmenovat například klasifikace Gordona J. Meltona,²⁷⁴ Davida V. Barretta²⁷⁵, Prokopa Remeše²⁷⁶ nebo Ivana Štampacha.²⁷⁷ Všechny tyto klasifikace třídí nová náboženská hnutí podle hlediska genealogické podobnosti s některou z velkých náboženských tradic. Východiskem jsou přitom nejen přímé odkazy toho či onoho hnutí na danou náboženskou tradici, ale také porovnávání vybraných charakteristických rysů. Jejich výběr však není obecně přijímán a často není dokonce ani přesvědčivě zdůvodněn. Díky tomu jsou tak mnohá hnutí (většinou hnutí z nějakého důvodu kontroverzní) řazena do různých skupin podle toho, jaké hledisko preferuje dotyčný autor. Dobrým příkladem může být Scientologická církev, která vzhledem k metodám (dianetika) a cílům (dosažení stavu *clear*) bývá někdy řazena k tzv. hnutím lidských potencií (*Human Potential Movements*), jindy se na základě scientologické mytologie, která pracuje s mnoha extraterestickými prvky, řadí mezi UFO kultury.

Tohoto nebezpečí si je do jisté míry vědom Gordon J. Melton, který spíše než o *náboženských skupinách a hnutích vycházejících z...* mluví o tzv. *rodinách (families)*. Náboženské skupiny a hnutí, které jsou řazeny do jedné rodiny, sdílejí podle Meltona společný systém idejí, které považují za klíčové pro svůj světový názor, dále pak mají podobný životní styl s předpovědatelnými vzory chování a konečně sdílejí společné myšlenkové dědictví.²⁷⁸ Na základě těchto hledisek rozdělil Melton ve své epochál-

273—Srov. Např. Wallis, R., *The Elementary Forms of the New Religious Life*, London: Routledge & Kegan Paul 1984; Choquette, R., *New Religious Movements in the United States and Canada: A Critical Assessment and Annotated Bibliography*, Westport: Greenwood Press 1985, s. 46.

274—Melton, G. J., *Encyclopedia of American Religions*, Detroit: Gale 1996.

275—Barrett, D. V., *The New Believers: Sects, Cults and Alternative Religion*, London: Casell & Co. 2001.

276—Remeš P., „Nebezpečné virózy“, *AD* 1992/ 5, 1992, s. 15.

277—Štampach, O. I., *Sekty*, Praha: Pastorační středisko při pražském arcibiskupství 1992.

278—Melton, J. G., *Modern Alternative Religions in the West*, in: Hinnells, J. (ed.), *The New Penguin Handbook of Libiny Religions*, London & New York: Penguin Books 1998, s. 599.

ní *Encyklopedii amerických náboženství*²⁷⁹ náboženské skupiny působící na území Spojených států do 22 základních skupin, z nichž devět můžeme považovat za skupiny, které zahrnují nová náboženská hnutí.²⁸⁰ Jde o následující skupiny – rodiny:

(1) *Letniční rodina* zahrnuje náboženské skupiny navazující na křesťanské revivalistické hnutí, které vzniklo na počátku 20. století a jehož hlavním znakem je zdůrazňování tzv. darů Ducha svatého; především těch, které získali apoštolové během letnic (Sk 2). Začátek hnutí bývá spojován s událostmi na Azusa Street (Los Angeles, USA) v roce 1906, kde evangelikální sbor vedený Charlesem Parhamem (1873–1929) zažil křest Duchem svatým (viz Sk 1,5). Jeho nejvýraznějším projevem bylo mluvení jazyky (glosolálie), které dodnes patří k nejvýraznějším rysům celého proudu. V průběhu několika málo let se začalo hnutí institucionalizovat a vzniklo tak několik specifických pentekostálních denominací a církví. Pentekostální církve a denominace jsou charakteristické neformální bohoslužbou, důrazem na zážitek a spontaneitu a především významnou rolí, která je přisuzována darům Ducha svatého. Mezi ně patří kromě glosolálie také schopnost uzdravovat a dar prorocství. Pentekostální hnutí ovlivnilo svým působením rovněž některé mainstreamové proudy, v jejichž rámci od 60. let 20. století vzniká a působí tzv. charismatické hnutí. Do této skupiny zařazuje Melton více než dvě stě různých náboženských skupin.

(2) *Komunitní rodina* je tvořena náboženskými skupinami, které za velmi důležitou součást svého učení a sociálního života považují život v náboženské komunitě. Jde o požadavek, který jde napříč všemi tradičními náboženskými tradicemi, a proto můžeme v této rodině najít jak hnutí navazující na křesťanskou tradici (*Hutterity*), tak na tradice východní (*Synanon Church*²⁸¹) či hnutí, která se přímo na žádnou velkou tradici neod-

279—Melton, J. G., *Encyclopedia of American Religions...*

280—V některých jiných pracích uvádí Melton pouze osm skupin v jeho terminologii alternativních náboženských skupin. Srov. Melton, J. G., *Modern Alternative in the West...*, s. 610

281—Náboženská skupina založená v roce 1958 pod názvem Synanon Foundation Charlesem Dederichem, jejímž původním posláním byla pomoc alkoholikům a drogově závislým. Ve své původní podobě se tato skupina sama nepovažovala za skupinu náboženskou a teprve v důsledku vnitřních diskuzí na téma charakteru celého hnutí byla v roce 1974 Synanon Foundation veřejně prohlášena svým vedením za náboženství a v roce 1980 přijala nové jméno Synanon Church. Myšlenkově se celé hnutí hlásí k tradici buddhismu a taoismu, ale také k dílům Ralpha Waldo Emersona.

volávají (The Farm²⁸²). Celkem řadí Melton do této skupiny přes čtyřicet různých skupin, z nichž dvacet vzniklo v souvislosti s počátkem nové religiozity a dalšími jevy, které byly spojené s tzv. kontrakulturním hnutím v 60. letech 20. století.²⁸³

(3) *Rodina Křesťanské vědy a metafyziky* představuje skupiny zastřešující náboženská hnutí, která mají svůj původ v tzv. Novém myšlení, eklektickém směru, který čerpal z mesmerismu, transcendentalismu Ralphi W. Emersona, ale také z ekonomie *laissez-faire*. Tento proud byl úzce svázán s myšlenkou, že za viditelným materiálním světem existuje neviditelná duchovní realita, která mu dává hloubku. Je možné ji poznat iracionálními prostředky (např. intuicí) a využít k řešení hlavních problémů každodenního života – zdraví, chudoby a štěstí. Nejvýznamnější hnutím v rámci tohoto proudu je křesťanská věda, myšlenkový systém založený Mary Baker Eddyovou (1821–1910) a propagovaný *Kristovou církví (Scientisty)*²⁸⁴.

282—Původně ex-hippie komunita výrazně ovlivněná přednáškami Stephana Gaskina, profesora na State College v San Francisku. V roce 1969 se Gaskinovi žáci a posluchači usadili v jižním Tennessee (Summertown), kde založili první komunitu. To společnosti nemělo žádnou ustálenou dogmatiku či životní filosofii a jeho členové sami sebe považovali za svobodné myslitele. Přesto komunita rozvíjela několik společných témat, mezi které patřil zejména pacifismus a respekt k životu. Kromě toho spojoval členy komunity společný způsob života, v němž hrálo významnou roli společné vlastnictví majetku, svobodná láska a užívání posvátných drog. Díky tomu se The Farm stala záhy velmi kontroverzní skupinou a její členové čelili značným perzekucím ze strany oficiálních institucí.

283—Termín kontrakultura zavedl do sociálních věd J. Milton Yinger pro označení sociálního proudu, který programově odmítá některé zavedené vzorce chování dominantní kultury a zároveň se pokouší nalézt smysluplnou alternativu. Kontrakultura 60. let byla založena především na kritice technokratické společnosti, konzumu a odcizení moderní společnosti a jednou z jejich nejvýznamnějších forem byla náboženská kontrakultura nových náboženských hnutí. Srov. např. Wuthnow, R., *The Consciousness Reformation*, Berkley: University of California Press 1976.

284—Východiskem tohoto učení je především kniha „*Věda a zdraví s klíčem k Písmům*“, podle které ani zlo a ani nemoci ve skutečnosti neexistují, protože jsou jen jakousi mentální fikcí. Uzdravení je proto dosažitelné pomocí síly mysli. Je ovšem třeba říci, že v systému Křesťanské vědy má uzdravení (a spolu s ním i nemoc) poněkud širší význam. Kromě klasického pojetí se totiž týká také zlepšování intelektu, morální nejistoty a dokonce sociální nespravedlnosti. Mimo „*mentální uzdravování*“ doporučuje systém Křesťanské vědy zdravý životní styl (abstinence, nekuřáctví apod.) považovaný za důležitou prevenci. Kristova církev je v současnosti řízena pěti řediteli, ale vzhledem k silnému kongregacionalistickému zázemí skupiny je každá lokální skupina

(4) *Spiritualistická, psychická a New Age rodina* zahrnuje největší množství alternativních náboženských skupin,²⁸⁵ z nichž naprostá většina je založena na zkušenosti různých forem psychických fenoménů. Jde o hnutí, která svoji inspiraci čerpají ze swederborgiánství, mesmerismu, spiritualismu a zážitků mimosmyslového vnímání. V průběhu dvacátého století došlo podle Meltona k velkému nárůstu popularity této rodiny a především k její významné diverzifikaci. Ta je způsobena zejména nárůstem snahy nalézt alternativní postoj vůči dominantnímu křesťanskému pohledu na svět. Výsledkem této snahy byl vznik různých „metod“ nebo „technik“ duchovní praxe s širokým záběrem: sahaly od používání psychadelických drog (vyznavači učení amerického antropologa Carlose Castanedy²⁸⁶) přes nejrůznější psychologizující postupy (Scientologická církev) až například k UFO kultům (společnost Aetherius²⁸⁷).

(kongregace) víceméně autonomní. Od třicátých let 20. století vykazuje hnutí téměř trvalý pokles členů a i přes neexistenci oficiálních čísel je možné odhadnout současný počet na cca 400 000 (většina v USA).

285—Toto tvrzení dokazuje i řada čísel, která jasně ukazují výrazný nárůst některých duchovních praktik (např. meditace, víra v reinkarnaci, astrologie, nekromantie apod.), které jsou typické pro hnutí a skupiny řazené do této rodiny. Podle statistik, které uvádí Melton, více než 20 % americké populace pravidelně praktikuje meditaci a v obdobném rozsahu jsou aplikovány i ostatní praktiky (např. astrologie). Podobná čísla je možné doložit i v evropských společnostech. Srov. Greeley, M. A., *Religion in Europe at the End of the Second Millenium*, New Brunswick & London: Transaction Publisher 2003, s. 21–39.

286—Castanedu proslavily jeho knihy o Donu Juanovi Mathesovi. V nich Castaneda popisuje své experimenty s psychotropními látkami, především s petitem, satirou a psilocybními houbami. Podle Castanedových názorů žije každý obyčejný člověk, stejně jako kouzelník, ve dvou realitách, z nichž jedna je založena na racionální percepci, kdežto druhá tuto konvenční realitu překračuje a přivádí člověka do iracionální a magické reality. Kritici mu vyčítají, že jeho Don Juan je smyšlená postava. I přes to patří Castaneda k významným průkopníkům současného zájmu o šamanismus a původní spiritualitu amerických indiánů.

287—Pravděpodobně první a nejstarší hnutí, které je možné považovat za tzv. *UFO-kult*. Založil jej v roce 1955 Sir George King (1919–1997), který prohlašoval, že komunikoval s mimozemskými bytostmi, zastoupenými v Interplanetárním parlamentu. První takový kontakt navázal King v roce 1954. Podle převšedčení Kinga a jeho následovníků je sídlem Interplanetárního parlamentu Saturn a jeho hlavním úkolem je šířit učení tzv. Kosmických mistrů, které umožňuje zlepšit člověka. Hnutí Aetherius rovněž předpokládá, že tito Kosmičtí mistři přiletí na Zemi ve svých létajících strojích (talířích) a nastolí na zemi tisíciletý mír.

Podle dalšího názoru hnutí Aetherius byli velcí náboženští myslitelé také mimozemskými bytostmi, které přišly z jiných planet – Konfucius, Ježíš a Buddha z Venuše,

Do této rodiny řadí G. J. Melton rovněž Moonovu církev sjednocení.

(5) *Rodina starodávné moudrosti* v sobě obsahuje skupiny mající blízko k předchozí rodině, ale zároveň se hlásící k dědictví reálné či domněle starobylé, především esoterické tradice. K hlavním inspiračním zdrojům skupin a hnutí řazených do této rodiny patří především gnóze, alchymie, okultismus a rosekruciánská tradice. Tyto skupiny jsou přesvědčeny, že jsou pravými dědici těchto učení a tradic a že díky nim mohou měnit viditelný materiální svět a soudobou společnost k lepšímu. Do této rodiny patří taková hnutí a proudy jako *Theosofie, I AM*²⁸⁸ nebo *Církev Univerzální a triumfující*²⁸⁹.

(6) *Magická rodina* je tvořena skupinami a hnutími, které za důležitou součást lidského života považují magii chápanou jako umění využívání kosmických a paranormálních sil k ovlivňování světa a uspokojování potřeb.²⁹⁰ Náboženské skupiny z této rodiny je možné dále členit na ty, které jsou charakteristické rituální magií (*OTO*²⁹¹), *čarodějnické skupiny*, mezi

zatímco Kršna ze Saturnu. Nicméně King se domníval, že každý člověk je schopen dosáhnout božství. Mezi známé aktivity hnutí patří Operace hvězdné světlo, pomocí které bylo 19 hor označeno jako nádrže vesmírné energie a staly se tak pro příznivce hnutí poutními místy.

288—Esoterická skupina založena v roce 1934 Guyem Ballardem (1878–1939) a Ednou Ballardovou (1886 – 1971), kteří byli velmi ovlivněni teosofií a především myšlenkami Velkého bílého bratrstva. Ballard tvrdil, že své učení čerpal ze setkání s hrabětem de Saint-Germain, alchymistou z 19. století, který mu prozradil „Velký zákon života“. Podle Ballarda učil, že v každém člověku je jiskra věčného bytí a že každý člověk je schopen zažít vlastní „kristovství“ skrze kontemplaci. Po Ballardově náhlé smrti bylo mnoho jeho příznivců zklamáno, protože hnutí učilo, že člověk je schopen překonat smrt. Po obdoby zmatků ve čtyřicátých letech se hnutí konsolidovalo. Dnes je považováno za jednoho z mnoha reprezentantů tzv. hnutí lidských potencí a má na 1 milion příznivců.

289—Náboženská skupina založená v roce 1958 Markem L. Prophetem jako Summit Lighthouse, jehož učení bylo výrazně ovlivněno hnutím *I AM* a *Theosophií*. Prophet tvrdil, že jím založená církev Univerzální a triumfující je přímou pokračovatelkou starých gnostických obcí, od nichž přejala ztracené učení Ježíše Krista. Toto učení, v souladu s přesvědčením o existenci Velkého bílého bratrstva, získal Ježíš během svého pobytu v Indii a Tibetu.

290—Melton, J. G., o. cit., s. 605

291—Skupina založená v roce 1895 Karlem Kellnerem (z. 1905). Ordo Templi Orientalis (OTO) je okultně magická skupina hlásící se k templářství. Nejznámější postavou skupiny je bezesporu Aleister Crowley (1875–1947), který se stal v roce 1912 vůdcem britské větve OTO. Podstatnou částí učení a praktik skupiny je sexuální neboli thelemická magie odvozená z učení P. B. Randolpha (1825–1875) chápaná jako nejlepší prostředek k dosažení vyššího poznání a uvolnění neuvědomělé lidské energie. Větši-

něž řadí i různá neopohanská hnutí (*Wicca*²⁹²) a *satanismus* (*Církev Satanova*²⁹³).

(7) *Východní rodina* zahrnuje několik stovek náboženských skupin, které se začaly v USA a západní Evropě objevovat od poloviny 60. let minulého století, kdy se Západ začal v masové míře seznamovat s velkými náboženskými tradicemi východní Asie, jakými jsou buddhismus, hinduismus, sionismus a džinismus. Podle Meltona zapříčinila tato rodina boom náboženského zájmu o alternativní náboženství, ale díky svému rozšíření především mezi mládeží také první výtky spojené s negativním hodnocením „kultů“ (*cult controversy*). Jedním z typických znaků náboženských skupin východní rodiny je významné místo duchovního učitele – guru. Do této rodiny patří např. hnutí *Brahma Kumaris*,²⁹⁴ *ISKCON*, *Ničiren Šošu*.

na konkrétních praktik, stejně jako současný představitel je utajována. Podle některých odhadů má skupina asi 3 000 členů především v USA, Kanadě a Evropě.

292—Název hnutí je odvozován od staroanglického výrazu *wiccecraft*, který označoval čarodějnictví. Za zakladatele tohoto hnutí je považován Gerald Gardner, který v průběhu 50. a 60. minulého století obnovoval tradici pohanství a přírodní magie.

293—Náboženská skupina založená v roce 1967 Antonem Szandorem LaVeyem jako první organizovaná satanistická instituce. Ideologie i dogmatika skupiny je založena LaVeyově knize „*Satanská bible*“, která byla publikovaná v roce 1969. Doktríny skupiny však nepovažují Satana za nějakou bytost, ale spíše za zosobnění toho, co odporuje konvenčním dogmatům reprezentovaným tradičními křesťanskými denominacemi. Satanova církev považuje většinu křesťanských příkazů za licoměrná a ne-realistická nařízení. Proti nim staví devět satanových příkazů – požitkářství, zákaz abstinence, vitální existenci, neposkrvněnou moudrost, úctu k zásluhám, odplatu, zodpovědnost, chápání lidskosti jako zvířecí přirozenosti, alespoň některé tzv. hříchy a považovat Satana za nejlepšího přítele církve. Předposlední přikázání znamená, že hřích v tradičním pojetí není nic jiného než falešný výklad lidské přirozenosti, který v člověku vzbuzuje pocity viny za něco, co patří k jeho pravé přirozenosti. Satanova církev je typickým příkladem kontrakulturního hnutí, které se ostře staví proti konvenčním pravidlům, tradicím a zvykům a vědomě hlásá jejich opak. Hlavním cílem útoků je především sexuální morálka společnosti. Skupina dává velký důraz na volnou sexuální morálku a sexualitu považuje rovněž za nedílnou součást náboženských rituálů. V posledních letech prošla Satanova církev výraznou demografickou změnou a podle nejnovějších odhadů se k ní na celém světě hlásí něco mezi 2 000 a 5 000 členů.

294—Náboženská skupina založená v roce 1936 Dadou Lekhrajem (1876–1969). Dada Lekhraj byl původně bohatý klenotník, který prožil ve staří několik náboženských vizí, na jejichž základě nabytí dojmu, že je prostředníkem boha Šivy. Brahma Kumaris přisuzuje významnou roli ženám, které považuje za nositelky vlastností, které podporují duchovní růst. Jde především o trpělivost, toleranci a laskavost. Po Lekhrajově smrti se do čela hnutí postavily dvě ženy – Dadi Prakashmani a Dadi Janki. Učení hnutí Brahma Kumaris je založeno na přesvědčení, podle něhož bude lidstvo jednou žít

(8) *Rodina Středního Východu* se skládá z náboženských skupin, které mají svůj původ v biblických náboženstvích s výjimkou křesťanství. Z větší části jde o skupiny, které mají svůj původ buď v judaismu (*rastafariáni*²⁹⁵), nebo v islámu (*Subud*²⁹⁶). Zvláštní postavení v této rodině má Bahá'í, které, ač islámského původu, je považováno za samostatné univerzalistické náboženství.²⁹⁷

v perfektní společnosti zbavené nešvarů jakými jsou drogy, násilí či sex. Lekhraj proto doporučoval nejenom naprostou abstinenci, která se týkala jak alkoholu, tak tabáku a dalších návykových látek, ale také celibát. Členové hnutí jsou vedeni k praktikování radža jógy, které podle Brahma Kumaris vede k nastolování sat jogy – zlatého věku. V současnosti se k hnutí Brahma Kumaris hlásí asi 450 000 členů.

295—Politicko-náboženské hnutí, které vzniklo na Jamaice v 1. pol. 20. století. Jeho myšlenkovým východiskem bylo hnutí Černá moc a myšlenky politických aktivistů jako například Marcuse Moziaha Garveye (1887–1940), který vedl hnutí Zpátky do Afriky. Zaslíbenou zemí hnutí byla Etiopie (v té době jedna z mála samostatných afrických zemí). Korunovace etiopského vládce Haile Selassieho na císaře v roce 1930 se pak stala faktickým počátkem rastafariánství, které Selassieho považovalo za mesiáše, *Krále králů a Pána pánů* (Zj 19,16). Za náboženským rozměrem původně politických snah stál jeden z prvních vůdců hnutí Leonard Howell († 1981), který ve vesnici Pinnacle vytvořil komunitu asi 500 příznivců a začal vykládat tzv. černošskou bibli. Howell stýj také za nejznámější rastafariánskou kultovní praktikou – kouření marihuany (ganji).

Nábožensky vychází rastafariánství z vlastního výkladu bible, především pak ze spisů velkých starozákonních proroků (Izajáše, Jeremijáše a Ezechiela) a apokalyptické literatury (Zjevení sv. Jana). Samotnou bibli interpretují jako záznam historie utlačovaných lidí, kterým bůh sesílá na pomoc svá fyzická vtělení. Těmi byli podle rastafariánů Mojžíš, Eliáš, Ježíš a posledním a konečným je právě etiopský císař Haile Selassie. Svého vrcholu dosáhlo hnutí v padesátých letech 20. století, kdy se spolu s proudem emigrantů rozšířilo do USA a Velké Británie, a pak v sedmdesátých letech, kdy vešlo do širší známosti spolu s popularitou hudebního stylu reggae (*Bob Marley*). Podle odhadů se na celém světě hlásí v současnosti k rastafariánství asi 700 000 lidí.

296—Duchovní hnutí založené v Indonésii v roce 1932 Pakem Subuhem (1901–1987). Název Subud je akronymem pro *Susila, Budhi, Dhama*, což znamená „vnitřní síla“. Hnutí vychází především z islámu, ale vstřebává mnohé neislámské prvky. Základní myšlenkou je koncepce tzv. latihanu – zvláštního druhu duchovního cvičení, jehož autorem byl Subuh. Samotné hnutí nemá žádné oficiální vyznání a Subuh dokonce tvrdil, že nikdy neučil nic nového a zvláštního. Nicméně mezi členy a příznivci hnutí jsou překlady Subuhových přednášek a esejí velmi rozšířené a těší se značné úctě. Jeho učení je možné shrnout do tzv. teorie „sedmi mocí“. K nim patří materiální síla, vegetativní síla, animální síla, lidská síla, síla úplného člověka, síla slitování a síla nejvyššího Pána. Podle Subuhovy teorie lze pomocí techniky latihan přecházet z jedné úrovně síly do druhé. Na světě existuje asi 390 skupin hnutí Subud s 12 000 členy.

297—Vymezení náboženství jako náboženství univerzalistického je značně sporné. Není totiž vždy zřejmé, zda je toto vymezení založeno na deklaraci hnutí samotného

(9) *Poslední rodinu tvoří nezařazené křesťanské církve*, kam Melton zařadil některé kontroverzní křesťanské skupiny vymezující se vůči křesťanskému mainstreamu, ale zároveň i vůči některým novým křesťanským denominacím. Nejznámějším představitelem této rodiny je *Rodina Lásky (Boží děti)*.

Melton usiloval o vytvoření co možná nejsystematičtější klasifikaci náboženských skupin, která sice bude zohledňovat genealogické hledisko, ale vyhne se některým problematickým bodům hledání genealogických vazeb (např. uznávaný předek či jednostranné členění pouze s ohledem na tzv. velké náboženské tradice). I přes to je jeho klasifikace stále příkladem monoteticky založené klasifikace se všemi problémy, které to s sebou nese. Mnohá hnutí by například bylo možné zařadit do více skupin – ISKCON do Komunitní rodiny stejně jako do Východní rodiny. A naopak. Pro některé náboženské skupiny bylo třeba vytvořit samostatné a poněkud těžko uchopitelné kategorie. Jejich ztělesněním je poslední zmiňovaná rodina nezařazených křesťanských církví.

Další nesrovnalosti jsou v případě výrazně synkretických hnutí, u nichž je velmi těžké, jak bylo již výše ukázáno, určit jednoznačnou genealogickou souvislost, stejně jako hlavní vlivy a inspirace, ze kterých dané hnutí čerpalo.²⁹⁸ Typické je to zejména v případě hnutí New Age, které Melton řadí střídavě do spiritualistické a psychické rodiny a do rodiny starodávné moudrosti. Právě tento proud tak nejlépe ukazuje možnosti a meze genealogických klasifikací založených na nomotetickém hledisku.

V této souvislosti je velmi zajímavý rozbor typologizace hnutí New Age pomocí genealogicko-historických klasifikací, který podává sociolog a religionista Michael York.²⁹⁹ Za největší problém při vytváření tohoto typu klasifikací, které označuje jako generické, považuje především jejich původ v kvazihistorických přístupech.³⁰⁰ Vyznačují se zejména tím, že podávají zmatený obraz o inspiračních zdrojích a původu jednotlivých náboženských hnutí. Jako doklad uvádí nejednoznačný původ a odlišné inspirační zdroje hnutí New Age, které lze se stejným úspěchem zařadit

nebo zda autor používá jiná hlediska či parametry (jakým je např. geografické rozšíření).

298—Při troše nadsázky je možné říci, že takovýto charakter mají všechna nová náboženská hnutí.

299—York, M., *The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-pagan Movements*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 1995.

300—O.cit., s. 303.

do mnoha různých skupin – mezi hnutí lidských potenci, novopohanská hnutí, spiritualistická hnutí, magická hnutí apod.

V souvislosti s hnutím New Age je možné poukázat ještě na jeden problém, se kterým se historicko-genealogické klasifikace v případě nových náboženských hnutí potýkají. Nejsou s to adekvátně zpracovat synkretistická hnutí. Nemohou ani odpovídajícím způsobem reagovat na to, že mnohá hnutí mají i nezvyklou organizační podobu, která se zcela zásadním způsobem podílí na fungování, věrouce a celkovém milieu dané skupiny. Tento typ klasifikací jaksi z definice předpokládá tradiční organizační strukturu, stejně jako tradiční sdílení náboženských představ, symbolů a rituálů. V New Age však nic podobného nenajdeme. New Age je bez jednotné doktríny, bez manifestu, bez posvátných písem, bez centralizované moci. Členství v hnutí New Age nemá charakter exkluzivity, protože typický stoupenec New Age je členem či spíše sympatizantem mnoha různých skupin.³⁰¹ Celý proud tak vlastně programově odmítá jakoukoli normativnost, a to jak dogmatickou, tak organizační.³⁰² Proto je nemožné nalézt přímou a jednoznačnou genealogickou vazbu mezi hnutím New Age a nějakým historickým náboženským proudem či systémem.

Zřejmě neproblematičtější je aplikace historicko-genealogické klasifikace na hnutí, která jsou tak či onak spojována s náboženskými tradicemi pro nás (či ostatní badatele) nejbližšími. Právě v těchto případech dochází nejčastěji k ideologickému zneužití historicko-genealogického přístupu. Není zřejmě náhodou, že mnozí autoři spojení s tzv. antikultovním hnutím³⁰³ pracují s takto ideologicko-apologeticky podbarvenou klasifikací.

301—Lužný, D., „Normativita v New Age a neopaganismu“, in: Bělka, L. – Kováč, M. (eds.), *Normativní a žité náboženství*, Brno: Masarykova univerzita – Bratislava: Chronos 1999, s. 142.

302—Nenormativní organizační struktura hnutí New Age bývá někdy označována jako SPIN. Jde o zkratku anglického názvu Segment Polycentric Integrated Network. Tímto termínem se v sociologii označují skupiny, které mají decentralizovanou, segmentovou a síťovou strukturu. Blíže viz York, M., *The Emerging Network...*, s. 324 až 327.

303—Tzv. antikultovní hnutí (*anticult movements*) často vystupují pod hlavičkou „vědeckých“ společností zkoumajících problematiku nových náboženských hnutí. Na rozdíl od neutrálního religionistického výzkumu však tyto společnosti nahlíží na nová náboženská hnutí jako na skupiny, jejichž základním znakem je subverze. Argumenty a postupy, které antikultovní hnutí používá, jsou převážně dvojího charakteru: (1) nábožensko-teologické, které jsou vedeny z pozice převládajícího náboženství a poukazují na zásadní odlišnost věrouky nových náboženských hnutí od „pravého“

Jako příklad je možné uvést klasifikaci, kterou vytvořil Prokop Remeš, jeden z hlavních představitelů České společnosti pro studium nových náboženských hnutí a sekt.

Podle Remeše je možné nová náboženská hnutí rozdělit do čtyř základních skupin:

- (1) sekty³⁰⁴ vycházející z okultismu a magie;
- (2) sekty vycházející z náboženství Východu;
- (3) sekty vycházející z psychotherapeutických koncepcí;
- (4) sekty vycházející z křesťanství.

Poslední skupinu člení Remeš dále do tří dalších podskupin:

- (a) sekty, které mají křesťanské pozadí (mormoni, Církev sjednocení);
- (b) sekty, které jsou nekřesťanské, ale biblické (Svědkové Jehovovi);
- (c) sekty, které jsou zcela křesťanské (Maranatha, Voda života a další charismatické skupiny).³⁰⁵

Již na první pohled je zřejmé, že uvedená klasifikace má s objektivitou jen málo společného. Spíše než neutrální rozdělení nových náboženských hnutí, má představená klasifikace jednoznačně ukázat heterodoxnost, a tím i nepřijatelnost jednotlivých skupin. Podobně jako v mnoha jiných případech je i zde výběr jednotlivých hledisek a kategorií emocionální, teologicky podbarvený a velmi slabě zdůvodněný. Co autor myslel charakteristikami jako „křesťanské pozadí“ nebo „nekřesťanské, ale biblické“? Podobné charakteristiky se zdají být spíše výrazem ideologizující polemiky. Zároveň jsou také dokladem toho, jaké nebezpečí hrozí v případě neadekvátního přístupu ke studiu náboženství, založeného na představě jednoznačně určitelné podstaty náboženského jevu.

Jiným příkladem problematické aplikace genealogických klasifikací na nová náboženská hnutí je klasifikace kulturologa Ladislava Hory. Podle něj lze nová náboženská hnutí rozdělit do osmi základních skupin:

křesťanství; (2) sekulárně-racionalistické, které obviňují nová náboženská hnutí z porušování některých principů dominantní společnosti. Více viz Lužný, D., „Antikultovní hnutí: Otázka nebezpečnosti nových náboženských hnutí a metody akademického studia náboženství“, *Religio* 4/1, 1996, s. 17–36.

304—Remeš se důsledně drží tohoto značně kontroverzního označení.

305—Remeš, P., „Nebezpečné virózy...“, s. 15.

(1) Sekty a náboženské organizace, které se vyčlenily z křesťanského společenství církví a denominací, aniž by nějak zásadně překročily hranice křesťanského věroučného systému. Sem patří skupiny jako Evangelické společenství modrý kříž, Cesta, Nazaréni.

(2) Náboženské organizace, jimž je přisuzován sektářský charakter a pro které je typické to, že se jejich formace ustanovovala již v 19. století, případně na začátku 20. století. U většiny z nich je patrná křesťanská (nebo biblická) orientace. Do této kategorie patří skupiny jako Svědkové Jehovovi, Církev Ježíše Krista svatých posledních dnů nebo Svatý Grál.

(3) Hnutí a sekty, které se rovněž odvolávají na biblická východiska a oceňují primární význam Bible, ale přitom zdůrazňují potřebu buď biblické texty nově interpretovat nebo zásadně doplnit i z mimokřesťanských zdrojů. Do této skupiny je možné zařadit Teozofickou společnost, Antroposofii, Křesťanské společenství nebo křesťanský sbor „Voda života“.

(4) Sekty s převažujícím chiliastickým zaměřením. Křesťanské principy zde doznaly výrazný posun, případně byly přehlušeny jednostrannými apokalyptickými akcenty. Sem patří Milenaristé, Branhamovo hnutí (Brahma Kumaris), Kmen Davidův.

(5) Hnutí a sekty, jejichž vznik a vývoj lze klást do poloviny 20. století a jež jsou ovlivněny náboženstvím Dálného a Blízkého východu. Patří sem například Ánanda Marga, Osho, Meher Baba, rastafariáni, Asociace Reiki.

(6) Náboženské a duchovní proudy, které působí buď v křesťanských církvích různých denominací, v mezidenominačním prostoru, nebo se již osamostatnily. Do této skupiny patří letniční hnutí, Armáda spásy nebo hnutí Focolari.

(7) Hnutí a sekty, které jsou výrazně zaměřeny na sebezdokonalování, mravní rozvoj osobnosti, úspěšný život a léčitelství. Jejich religiózní báze je různorodá. Sem patří Křesťanská věda, Mravní obnova či Nová myšlenka.

(8) Různorodá sektářská seskupení a sdružení, jejichž učení je směsí okultismu, theurgie, spiritismu, lidového čarodějnictví či praktikované magie a šamanství; kultické a léčitelské formy a tzv. přírodní (pohanské) náboženství; modernistické, populární nebo synkretické učení. Do této kategorie je možné zařadit například Umbandu či satanistické skupiny.³⁰⁶

306—Hora, L., *Problematika tzv. alternativní religiozity a jejího podílu na formování životní orientace mládeže*, Praha: Karolinum 1995, s. 119–122.

Horova typologie není tak výrazně konfesně podbarvená a jednoznačně apologetická jako typologie P. Remeše. I ona je ale velmi nejednoznačná, což je částečně způsobeno nedostatečně zdůvodněnou kombinací synchronního a diachronního přístupu, s nímž jsme se mohli setkat již v Meltonově klasifikaci, a částečně znovu monotetickým esencialismem. Za pozornost rovněž stojí, že jako v případě předchozí Remešovy klasifikace rozlišuje Hora mnohem podrobněji hnutí vycházející z křesťanství. V Remešově případě je důvod zřejmý – hnutí s křesťanským zázemím jsou z konfesního hlediska mnohem nebezpečnější než hnutí ostatní. Proto je třeba jim věnovat větší pozornost a přesněji je odlišit od „pravého“ křesťanství. V Horově případě svoji roli sehrály zejména inspirace jinými zdroji a dále skutečnost, že v českém prostředí má většina nových náboženských hnutí křesťanské kořeny. V neposlední řadě i jistý druh nereflektované kulturní sebestřednosti, díky které máme tendenci rozlišovat věci, které jsou nám blíže, s většími detaily.

Poslední typologii, kterou bychom v souvislosti s genealogickou-historickou klasifikací rádi zmínili, je klasifikace Davida V. Barretta. I tato typologie je příkladem kombinace synchronního a diachronního přístupu, která v současných klasifikacích nových náboženských hnutí převládá. Jejím charakteristickým rysem je to, že u velkých náboženských tradic jsou rozhodující genealogické vazby, kdežto u hnutí majících výrazně synkretistický charakter, případně u hnutí, které se odvolávají na „okrajové“, často esoterické proudy, převládají „fenomenologické“ podobnosti.

D. Barrett rozlišuje pět základních typů nových náboženských hnutí.

- (1) skupiny a hnutí s křesťanským původem;
- (2) skupiny a hnutí mající původ v některém z dalších „náboženství knihy“;
- (3) východní hnutí působící na Západě;
- (4) esoterická a novopohanská hnutí;
- (5) hnutí osobního rozvoje.³⁰⁷

Barrett si je vědom, že právě skupiny mající nějakou vazbu na různé křesťanské denominace představují značný problém, a to díky charakteru těch náboženství, která jsou kvůli biblickému typu monoteismu úzce

307—Barrett, D. V., *The New Believers...*, s. 121–146.

spojena s koncepcí jednoho závazného výkladu, jediné závazné pravdy.³⁰⁸ Proto této skupině věnuje poměrně obsáhlý metodologický úvod, ve kterém vysvětluje takové problémy, jako je výskyt křesťanských sekt v dějinách, problematika interpretace křesťanského kerygmatu a křesťanské dogmatiky nebo diference v doktrínách nejvýznamnějších křesťanských denominací.³⁰⁹

Tento historicko-dogmatický úvod je zarážející ne snad svým obsahem či způsobem zpracování, ale výjimečností v kontextu ostatních klasifikačních skupin. U nich žádné takové obsáhlé propedeutické entrée nenajdeme. I zde se proto musíme ptát, zda za velkou pozorností, která byla věnována „skupinám a hnutím s křesťanským původem“, nestojí, byť zřejmě podvědomé, přesvědčení o specifičnosti křesťanství.

Srovnáme-li tři výše uvedené klasifikace navzájem, pak můžeme konstatovat, že i přes zřejmé rozdíly, dané zejména jejich konkrétními intencemi, mají tendenci k esencialistickému zplošťování. Jde o logický důsledek toho, že takto založené klasifikace se omezují na pouhé dvě komparativní kategorie, kterými jsou *identita* a *unikátnost*. Je ovšem třeba si uvědomit, že pomocí klasifikací nesrovnáváme věci, ale vztahy a aspekty. Žádné srovnání ani žádná klasifikace či taxonomie nejsou dány tím, že by se porovnávané skutečnosti od sebe lišily nebo se sobě podobaly ze své „přirozenosti“. Kategorie podobnosti a rozdílnosti jsou jenom výsledky mentálních operací badatele. Z tohoto hlediska jsou všechny komparace ve své podstatě především *analogické*.³¹⁰ Jinými slovy řečeno: adekvátní religionistická (nebo spíše jakákoli) klasifikace by neměla být založena na genealogii spojené s představou „podobnosti“ nebo „totožnosti“ podstat dvou jevů, ale spíše na citlivém popisu analogických vazeb. Ten by měl vycházet z „multi-pojmové“ perspektivy, kterou bychom mohli formulovat následovně:

s ohledem na ... se x podobá y více než z

nebo

s ohledem na ... se x podobá y více než se w podobá z

308—O.cit., s. 122.

309—O.cit., s. 122–141.

310—Smith, J. Z, *Drudgery Divine...*, s. 51.

Srovnání by tedy nemělo být chápáno diadicky, ale vždy alespoň triadicky – vždy by mělo obsahovat hlediska „více než“ a „s ohledem na“.³¹ To by však znamenalo nejen opuštění esencialismu, ale také kritické zhodnocení možností monoteticky založených klasifikací a případné zpracování klasifikací beroucích v úvahu více hledisek, tedy klasifikací nikoli monotetických ale polytetických.

311—O. cit., s. 51.

6. INTEGROVANÝ MODEL TYPOLOGIE NOVÝCH NÁBOŽENSKÝCH HNUTÍ

V předchozích kapitolách jsme se pokusili charakterizovat a analyzovat nejčastější klasifikační modely aplikované na fenomén nových náboženských hnutí a poukázat při tom na jejich největší problémy a nedostatky. I přes uvedené výtky je zřejmé, že klasifikace a typologie jsou a budou důležitým nástrojem pro vědeckou práci se zkoumanou realitou, náboženskou realitu nevyjímaje. Je ovšem třeba, abychom je chápali pouze jako metodologický nástroj, který nám umožňuje snadnou a rychlou orientaci v problému, na jehož řešení se právě soustředíme. V této kapitole bychom rádi na základě některých výše uvedených postřehů takovýto metodologický nástroj představili. V žádném případě nám nepůjde o universální typologii náboženských skupin s nárokem na vyčerpávající charakteristiku. Naším cílem je spíše předvést alternativní variantu k výše uvedeným metodologickým přístupům, a to takovou variantu, která bude schopna zohledňovat jak sociologická hlediska, jež bere v úvahu typologie založená na dichotomii sekta-církev, tak širší sociokulturní hlediska, k nimž přihlížejí některé genealogické typologie. V každém případě ale půjde o klasifikaci, která je určena pouze pro fenomén nových náboženských hnutí s tím, že je aplikovatelná do konkrétních sociokulturních systémů.

Tím možná porušíme jednu z platných zásad vytváření klasifikačních systémů, které si nárokují platnost bez ohledu na sociokulturní danosti, ale zároveň se tím vyvarujeme některých zjednodušení. Rádi bychom také dodali, že naše snaha o vytvoření takto založené klasifikace není v žádném případě spojena s představou nových náboženských hnutí jako jakéhosi specifického fenoménu, na nějž nelze aplikovat stávající přístupy a který si kvůli své specifčnosti zaslouží „zvláštní“ zacházení. Naopak, nová náboženská hnutí pro nás znamenají především vhodnou možnost poukázat výhody kontextuálního výzkumu náboženství, který si je vědom nejen relativity zkoumaného jevu, ale i relativity pozic, z nichž je tento jev zkoumán. Proto se může stát, že při aplikaci našeho modelu v jiných sociokulturních podmínkách budou patřit některé zkoumané skupiny do odlišných typologických kategorií, než do jakých patří v našem sociokulturním kontextu.

6.1. SOCIÁLNÍ KONFORMITA, KULTURNÍ INTEGRACE A NOVÁ NÁBOŽENSKÁ HNUTÍ

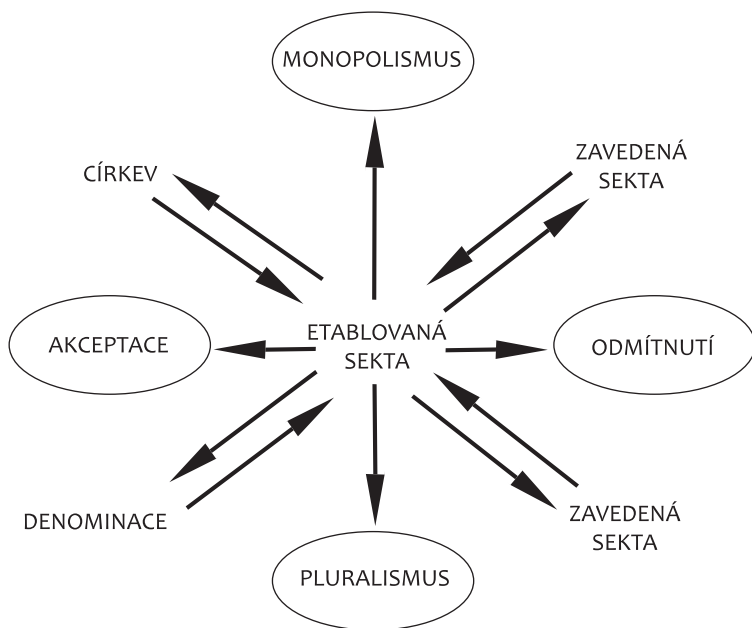
Od vydání studie *A Critical Appraisal of Church-Sect Typology*³¹² Bentona Johnsona se mnozí autoři snažili etablovat typologii na základě neo-weberovských analýz, které by zohledňovaly sociální kontext existence náboženských skupin. V případě Johnsona šlo o implementaci klasifikační distinkce založené na Weberově koncepci dvou významných typů náboženských postav, kterými jsou etický prorok a prorok exemplární.³¹³ Na jejím základě vytvořil Johnson klasifikaci založenou na jednom obecném hledisku, jímž je vztah náboženské skupiny k sociálnímu okolí, v němž existuje. Na tento přístup, jak bylo již výše uvedeno, úzce navazovali mnozí autoři počínaje Bryanem Willsonem a konče Royem Wallisem.

Velmi zajímavým pokusem, který rovněž vychází z Johnsonova pojetí „přijetí/odmítnutí sociálního okolí“ jako jediného hlediska, kolem něhož se mohou soustřeďovat další empirické distinkce, je typologický model Williama Swatose. Swatos se ovšem na rozdíl od Johnsona pokusil vytvořit model, který by byl s to integrovat historické diference do základu sociálních struktur a kulturních systémů. Díky této integraci by bylo možné podle Swatose propojit mikro i makrosociologická hlediska a především zohlednit, že různé systémy produkují různé styly odpovědí. Swatos proto doplnil Johnsonovu dichotomii přijetí/odmítnutí o hledisko sociokulturní polarity monopolismus/pluralismus.³¹⁴ Podle Swatose totiž právě přirozenost sociokulturních systémů vytváří vzorce přijetí a odmítnutí. Výsledkem Swatosovy úvahy je model rozlišující pět základních typů náboženských skupin – církev, denominaci, etablovanou sektu, dynamickou sektu a zavedenou sektu. Každá z těchto skupin je vymezena kombinací obou výše uvedených faktorů.

312—Johnson, B., *A Critical Appraisal of Church-Sect Typology*, in: *American Sociological Review* 22/1957, s. 88–92.

313—Srov. Weber, M., Prorok, in: Weber, M., *Sociologie náboženství...*, s. 172–175.

314—Toto hledisko do značné míry vychází z Bergerova a Luckmannova konceptu „sociální organizace určené k udržování světa“. Srov. Berger, P., *The Sacred Canopy...*, s. 29–51.

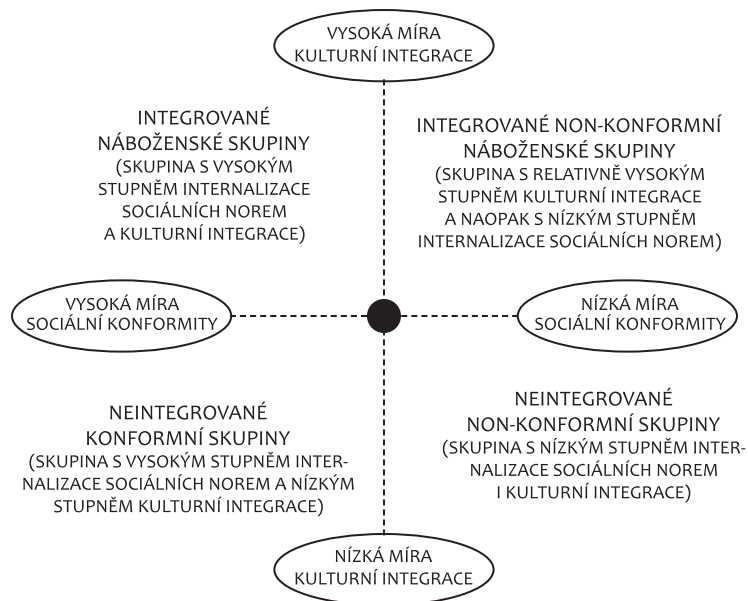
Swatosův model je inspirativní především s ohledem na možnosti, které skýtá při jeho formální aplikaci na fenomén nových náboženských skupin. Na rozdíl od Swatose se však domníváme, že historické difference je možné zohlednit aplikací jednoho hlediska, kterým je míra konformity dané náboženské skupiny. Jde o hledisko navazující na Johnsonova východiska zohledňující především vztah k sociálnímu okolí a zároveň umožňující vnímat kulturní a ideové vazby.

Konformitu chápeme jako způsob jednání, které usiluje kulturně a sociálně předepsaným způsobem o dosažení kulturně a sociálně legitimních cílů. Tento způsob chování není proto pouhou akceptací sociální, případně kulturní skutečnosti, ale je spojen s internalizací hlavních sociálních a kulturních prvků a v některých případech dokonce s plnou identifikací s těmito prvky.

Vzhledem k tomu, že považujeme za nutné rozlišovat mezi internalizací sociálních norem, která následně určuje míru napětí s okolní společností, a internalizací kulturních a náboženského millieu, budeme obě formy internalizace pojmově odlišovat. Pro první z nich navrhujeme pou-

žítvat standardní výraz sociální konformita, pro druhou pak výraz kulturní integrace.

OBRÁZEK 10: INTEGROVANÝ MODEL NÁBOŽENSKÝCH SKUPIN

Aplikací hledisek sociální konformity a kulturní integrace získáme čtyři základní typy náboženských skupin – *integrované náboženské skupiny*, *integrované non-konformní náboženské skupiny*, *neintegrované konformní skupiny* a *neintegrované non-konformní skupiny*.

6.1.1 INTEGROVANÉ NÁBOŽENSKÉ SKUPINY

První typ tvoří integrované náboženské skupiny. Jde o skupiny, které se vědomě hlásí k domácí náboženské tradici a za významný faktor vlastní identity přijímají domácí kulturní vzorce a symboly. Je pro ně proto charakteristická vysoká míra identifikace se svým kulturním okolím a zároveň relativně vysoký stupeň napětí vůči náboženským skupinám, které jsou odvozované z jiné náboženské tradice.

Vedle kulturní integrace je pro tyto náboženské skupiny typická také vysoká míra internalizace sociálních norem svého okolí. Jedním z vý-